

DOSTOJEVSKIJ – ČEŠI, ČECHY A HUDBA

Mgr. Jiří Klapka

Díky Radce Hříbkové, Milušce Bubeníkové a Lukáši Babkovi jsme se dnes sešli v staroslavném Klementinu, které s největší pravděpodobností navštívil v srpnu 1869 i Fjodor Michajlovič Dostojevskij. Nemohl je minout cestou do staroměstského chrámu sv. Mikuláše. Tam si prohlédl ikonu Cyrila a Metoděje, dar 11 ruských intelektuálů v čele s básníkem Apollonem Majkovem u příležitosti 1000. výročí úmrtí svatého Cyrila. Podle časopisu Světozor věnoval Fjodor Michajlovič Dostojevskij chrámu věčné světlo.

Zatím co jsme se od Dialogu kultur v Hradci Králové bezmála tři roky neviděli, uplynulo 100 let od narození Františka Malíře, Radegasta Parolka, Zdeňka Mathausera, a 90 let od narození jeho bývalých asistentů Neumanna, Svatoně, Vávry a Zahrádky a také Huňáčka. Všichni jmenovaní měli v Rusku velmi dobrou pověst.

Ostatně Češi měli od dáвна do nedávna v Rusku velmi dobrou pověst. Byli známí jako odborníci v mnoha technických oborech – např. první ruskou železnici z Petrohradu do Carského Sela a Pavlovsk a stavěli inženýři František Josef Gerstner a Jan Perner. Češi byli známí jako vynikající hudebníci, a zejména jako učitelé. V Rusku snad nebyl ani jeden ústav, kdy by neučili Češi a to až do konce I. světové války.

Jako student jsem si prohlížel časopis Světozor, asi z roku 1906. Objevil jsem tam fotografie interiéru tehdy pravoslavného chrámu sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí. Pod jednou fotografií byl popis, že křišťálový lustr věnoval chrámu car Nikolaj II. a věčné světlo spisovatel Dostojevskij. Pro mne to byla tehdy první informace, že Fjodor Michajlovič byl v Praze. Postupně jsem se dozvídal, že dokonce v Praze chtěl žít a také, že měl k Čechům vztah již od mládí. S bratrem Michaelem navštěvoval od podzimu r. 1834 až do jara 1837 jednu z nejlepších moskevských škol, ústav Leopolda Čermáka - nejstarší penzionát v Moskvě. Vedle Leopolda (Leontije) Ivanoviče (1774 – 1838?) zde působil jeho syn Karel Leopoldovič Čermák (1809 – 1888), pozdější ředitel gymnázii v Tiflisu (Tbilisi) a v Baku. působila zde řada dalších výborných pedagogů. Největší vliv na bratry měl učitel gramatiky a literatury Nikolaj Ivanovič Bilevič. Díky němu si bratři Dostojevští zamilovali literaturu i hudbu, kterou také provozovali. Se svými bývalými spolužáky z Čermákova pensionátu si dopisovali po celý život. Po celý život se považoval za „čermákovce“. V roce 1836 byla Čermákova škola uváděna v mezi pěti nejlepšími moskevskými soukromými ústavu.

K myšlence navštívit Prahu inspiroval Fjodora Michajloviče jeho přítel, básník Apollon Nikolajevič Majkov (1821–1897), který byl Prahou nadšen. Za svého pobytu v roce 1844 se zde seznámil s Václavem Hankou a Pavlem Josefem Šafaříkem, kteří jej provedli po pražských památkách i jejím okolí. Podle všeho navštívili také Sázavský klášter i Levý Hradec. Do Hankova alba napsal Majkov 7.2.1844:

«От Камчатки до Адриатического моря, где только есть славянский глагол, там есть день, и светит солнце: так да светит нам, славянам, надежда лучших дней, любви и братства, мира и силы.»

Napsal také báseň, kterou ještě za jeho pobytu Hanka zhudebnil a přeložil do češtiny:

*Чех сидит над Лабой горной,
К чеху сокол прилетел:
«Что сидишь ты с думой черной?
Ты бы пил, да ты бы пел!»*

S Hankou i Šafaříkem si dopisoval řadu let a věnoval jim báseň «Любуша и Премысл» i verše o Janu Husovi:

*На соборе
на Констанцском
богословы заседали:
судив Иоганна Гуса,
казнь ему изобретали.*

Inspirování nadšeným Majkovem rozhodli se novomanželé Dostojevští strávit „medový měsíc“ v Praze a ještě před Velikonocemi roku 1867 se vydali se na cestu. Paní Anna Dostojevská v pozdějším rozhovoru s Dmitrijem Vergunem vzpomínala:

„Na samé Velikonoce jsme musili ve Vilniusu udělati neočekávanou přestávku. Způsobil ji těžký záchvat epilepsie, který Fedora Michajloviče přepadl. Proto jsme se rozhodli dojetí za hranice co možná nejdříve, a tak jsme necestovali přes Varšavu do Prahy, ale volili kratší cestu do Berlína.“

Do Prahy se dostali až o dva roky později, r. 1869, oklikou přes Švýcarsko a Itálii.

Paní Anna Dostojevská pokračuje:

„Fjodor Michajlovič schválil mou myšlenku jet do Prahy, neboť často litoval, že se nezúčastnil slovanského sjezdu r. 1867; sympatizoval se sblížením Slovanů a chtěl blíže poznat české účastníky sjezdu.“

Jejich dcera Ljuba v publikaci *Dostojevskij, jak jej líčí jeho dcera*, vydané roku 1920 nakladatelem Stanislavem Minaříkem v překladu Jana Sajíce, píše o tom co slyšela od rodičů o době před svým narozením (Drážďany, 14.9.1869) a jejich pobytu v Praze:

Florentští služebníci mluvili pouze italsky. Má matka se naučila brzy brebentiti tímto jazykem a sloužila za tlumočnici mému otci, jenž, jak byl zaměstnán svým románem, nemohl konati studia italštiny. Nyní, když měla ulehnouti, tázala se má matka, jak se její choť vyplete uprostřed italských služebných a ošetřovatelů. Můj otec se na to ptal také; řekl své ženě, že by raději trávil zimu v zemi, jejíž jazyk by znal. V té době se začal Dostojevskij zajímati o slovanskou otázku, která jej později zcela zaujala; navrhl mé matce, aby odjeli žít do Prahy, kde chtěl studovati Čechy. Aby se má matka neunavila, cestovali v neurčitých dnech, zastavující se v Benátkách, Terstu, ve Vídni. Velké zklamání, očekávalo mé rodiče v Praze; toto město nemělo zařízených bytů. Otec se chtěl vrátiti do Vídně, doufaje, že tam najde nějaké české společnosti, literární nebo jiné; než Vídeň se nelíbila mé matce. Navrhla svému choti, aby odjeli usídliti se do Drážďan, na něž si zachovala zářící vzpomínku. Můj otec souhlasil; on si také vzpomínal s rozkoší na jejich první pobyt v Sasku.

V Praze byli manželé Dostojevští pravděpodobně mezi prvním a třetím srpnem 1869. V dopise A. N. Majkovovi ze 14. srpna 1869 píše Dostojevskij, že je v Drážďanech teprve deset dní. V článku *Dostojevskij v Praze*, jenž vyšel 8. června 1930 v Národních listech píše Dmitrij Nikolajevič Vergun, že se v roce 1895 v Petrohradě setkal s vdovou Annou Grigorjevnu i dcerou Ljubov. Dozvěděl se od ní další podrobnosti. Manželé cestovali do Prahy přes Vídeň, kde je čekal haličský Rus J. N. Lifčak, který vydával ve Vídni ruský časopis *Slavjanskaja zarja*.

Paní Dostojevská vzpomínala:

*Lifčak se podjal úkolu býti nám ciceronem i v Praze. Letní krása Prahy podmanila si úplně Fedora Michajloviče, takže poprosil Lifčaka, aby mu našel někde za řekou, na Malé Straně nebo na Smíchově, skromnou vilu o 3–4 pokojích. Tam chtěl dále pracovati na započatém románu *Atheista*, který byl sice spálen, ale jehož část byla pojata do románu *Běsové*. Lifčak ubytoval nás v hostinci *Modrá hvězda*, odkud prý r. 1848 otec ruského nihilismu Bakunin řídil slovanské povstání. Fedor Michajlovič viděl Bakunina před dvěma lety v Ženěvě a zajímal se o jeho osobnost; proto ho vypravování Lifčakovo velmi zajímalo.*

Měli bydlet na Nikolajce, na Smíchově, ale nakonec nocovali v hotelu *Modrá hvězda* (Blauer Stern) na Příkopech; na jeho místě dnes stojí Živnobanka.

Paní Dostojevská pokračuje:

S Lifčakem vykonal Fedor Michajlovič návštěvu u Palackého a Riegra, kteří však tou dobou meškali již na venkově (v Malči). Lifčak ukázal nám všechny památnosti Prahy. Fedor Michajlovič byl překvapen bohatstvím gotiky a baroku. Gotiku, ani tu

jagellonskou, neměl však rád. Připomínala mu spáry dravců a zdála se mu sepnatou spíše s povahou německou než slovanskou, která dává přednost okrouhlosti. Proto se mu nejvíce líbily starodávné kostelíky – rotundy, které Lifčak nazýval husitskými kaplemi. Na Hradčanech byl nadšen více románským chrámem s hrobkou sv. Ludmily než gotickým dómem, který po kolínském, milánském a vídeňském chrámu mu neimponoval. Zato se mu líbila Zlatá ulička alchymistů, kterou navštívil dvakrát a o níž se potom zmínil ve svém největším románu.

Hlavními propagátory slovanské myšlenky v Praze byli, podle paní Dostojevské, jeden právník s německým jménem (podle všeho Brauner) a druhý žurnalista s ruským jménem (snad Sladkovský). Byl ještě jeden nadšený Slovan s napoleonskou brádkou, který seznámil Fjodora Michajloviče se sokolským hnutím (asi Tyrš nebo Mánes). Mánes se zúčastnil pouti Čechů na Rus a ruskou červenou rubašku zavedl do sokolství. Snaha Dostojevského usadit se v Praze a napsat román ze slovanského prostředí byla zklamána podruhé.

Současníci Dostojevského vzpomínají, že měl velmi rád hudbu a téměř vždy si něco prozpěvoval. Např. N. N. von Focht píše, že nejvýše kladl hudbu Mozarta a Beethovena, měl rád Glinku, německé písně a mimo jiné romanci na Heinovy verše *Du hast Diamanten und Perlen*. Slova z této romance vložil do úst umírající Kateřiny Ivanovny Marmeladovové v 5. hlavě románu *Zločin a trest*. Jméno slavného českého dirigenta Eduarda Nápravníka se objevuje v *Bratrech Karamazových*. Scéna v klášteře. Fjodor Pavlovič Karamazov:

«Господин исправник, будьте, говорю, нашим, так сказать, Направником!»

«Каким это, говорит, Направником?»

Я уж вижу с первой полсекунды, что дело не выгорело, стоит серьезный, уперся: «Я, говорю, пошутить желал, для общей веселости, так как господин Направник известный наш русский капельмейстер, а нам именно нужно для гармонии нашего предприятия вроде как бы тоже капельмейстера...»

И резонно ведь разъяснил и сравнил, не правда ли? «Извините, говорит, я исправник и каламбуров из звания моего строить не позволю». Повернулся и уходит.

Я за ним, кричу: «Да, да, вы исправник, а не Направник!»

Ostatně byl to hudebník, kdo se zasloužil, aby se Fjodor Michajlovič Dostojevskij mohl vrátit ze Sibiře do Petrohradu - zásadně se za něj přimluvil dvorní klavírista carevny Alexandry Fjodorovny Adolph Henselt (1814 – 1889), učitel hudby v šlechtických rodinách Oldenburgů a Vrangelů. Příměluvu zprostředkoval přítel Dostojevského baron Alexandr Jefimovič Vrangel.

Dostojevskij inspiroval Otakara Jeremiáše (opera *Bratři Karamazovi* - premiéra byla v Národním divadle 8.10.1928) i Leoše Janáčka (opera *Káťa Kabanová /Z mrtvého domu/* premiéra Brno 12.4.1930). */

U úmrtního lože a na pohřbu Fjodora Michajloviče Dostojevského byl český vychovatel a novinář Jaromír Hrubý, rodák z Kardašovy Řečice, který již 11. února 1881 napsal pro pražské Národní listy obsáhlý fejeton o spisovatelově skonu (vyšlo 18.2.1881). Po návratu z Ruska byl J. Hrubý postaven do čela redakce Ruské knihovny (nakl. Otto) a přeložil *Zápisky z mrtvého domu, Bratři Karamazovi* a *Chudí lidé*. Knihovna začala vycházet od roku 1891.

Na rozdíl od většiny ruských klasiků byl Dostojevskij za svého života v Čechách neznámý.

Český tisk do roku 1881 nepřinesl o Dostojevském ani jednu samostatnou zprávu. Rovněž z jeho díla nebylo kromě dvou povídek nic přeloženo. První české pojednání o Dostojevském napsal již zmíněný Jaromír Hrubý.

V témže roce uveřejnila o Dostojevském obsáhlou, téměř třicetistránkovou studii Vlčková *Osvěta*. Jejím autorem byl Josef Mikš. Krátký nekrolog od Josefa Toužimského přinesly i *Květy*.

Prvním českým překladem z tvorby Dostojevského bylo knižní vydání povídky *Nětočka Nezvanová* (*Aninka Nězvanova*) z roku 1882 v Táboře péčí Eduarda Valečky **/, který si podle Miroslava Zahrádky s Dostojevským dopisoval.

Druhý český překlad románu *Zločin a trest* pořídil téhož roku Josef Penížek.

Sebrané spisy F.M. Dostojevského vycházely v nakladatelství Kvasnička a Hampl do roku 1928 v celkem třiceti osmi svazcích. Editorem byl Alfred Bém a mezi překladateli byla Anna Tesková, přítelkyně Mariny Cvětajevové.

---

*/ V r. 1928 Janáček zemřel, aniž operu zcela dokončil. Když se na podzim 1929 rozhodlo brněnské divadlo operu uvést, ujali se potřebných úprav jeho žáci, dirigenti Břetislav Bakala a Osvald Chlubna. Dopracovali instrumentace, provedli drobné úpravy pěveckých partů a závěr díla změnili do méně pesimistické verze.

**/ Eduard Valečka, (19.7.1841 Merklín - † 19.7.1905 Praha), spisovatel, nakladatel, knihkupec, překladatel z ruské literatury, slavjanofil, v Petrohradu působil v roce 1869 jako učitel, podruhé navštívil Rusko v roce 1879, kdy se setkal s F.M. Dostojevským.

Po návratu zřídil v Plzni z vlastních prostředků a sbírek Ruské muzeum, později koupil v Praze knihkupectví a nakladatelství, které od roku 1893 vedl pod jménem Dr.Eduard Grégr a Eduard Valečka.